

litikken skulle lægges til rette. Samtidig var imidlertid organisationsapparatet i kongeriget bygget ud; man havde fået støtten til nordslesvigerne ind i faste rammer, og de københavnske ledere af det nationale arbejde fristedes tit til at forsøge at få indflydelse på anvendelsen af støtten og dermed på udviklingen i Sønderjylland. Det var baggrunden for modsætningerne, der gav sig helt groteske udslag, da københavnerne – og blandt dem H. V. Clausen – førte forhandlinger i Sønderjylland bag om H. P. Hanssen og derved underminerede hans position.

Udgiveren, dr. Harald Jørgensen, skriver i sin indledning, at venskabet mellem H. V. Clausen og H. P. Hanssen genoprettedes efter krisen. Det er sikkert rigtigt, men korrespondancen viser, at fortroligheden og det nære samarbejde ikke blev det samme igen. H. P. Hanssen sad nu som landdags- og rigsdagsmand, hans virksomhed lå i et andet plan end i de ungdomsår, da han hentede styrke til sit arbejde hos vennerne i København. Det er således karakteristisk, at H. V. Clausen, der før var orienteret om alt, ikke vidste besked med baggrunden for Rubins bekendte artikel i »Preussische Jahrbücher« i 1912 og H. P. Hanssens kendskab til den før offentliggørelsen.

Det er i øvrigt interessant, at et par af H. P. Hanssens skarpeste breve i anledning af krisen (30/12 1899 og 19/1 1900) ikke er blevet afsendt. Han havde al mulig grund til at være så harmfuld, som brevene viser, at han var. At han alligevel ikke har sendt brevene af sted, kan vel tydes som et smukt udtryk for hans evne til at bide harmen i sig og trænge sin person tilbage ved at undgå skridt, der kunne skade sagen. Det samme træk ses i øvrigt i et brev fra 1927, hvor H. P. Hanssen begrundede sit afslag på en opfordring til at tale i Studenterforeningen. Mackeprang, H. V. Clausen og andre var trængt ind på ham for

at bevæge ham til at sige ja, men H. P. Hanssen sagde nej. »Jeg har nu en Gang været en Stridsgenstand. Velvilje fra det ny Seniorats Side kan let fremkalde eller genoplive Uviljen fra anden Side og faa Striden om mig til at blusse op paany i en Tid, hvor det gælder om at faa gamle Modsætninger til at træde tilbage for lettere at samle alle Kræfter om Løsningen af de mange Opgaver, som det stærke tyske Fremstød gør tvingende nødvendigt« (s. 347).

Det er et vægtigt bidrag til Sønderjyllands nyere historie, landsarkivar, dr. Harald Jørgensen, her har fremlagt. Hist og her kan man anke over upræcise og mangelfulde noter. Det gælder noterne til brevet om Rubin-affæren (nr. 261), der næppe sætter den uorienterede læser tilstrækkeligt ind i situationen. Desuden kan nævnes som eksempel brev nr. 275, der taler om en svigersøn, hvor noterne har to sønner, samt brev nr. 276, der har været trykt før, uden at det nævnes i en note. Men udgavens omfang taget i betragtning er fejl og mangler kun få. Noteapparatet balancerer smukt mellem hensynet til de oplysninger, læseren nødvendigvis må have, og hensynet til, at bogen skal kunne læses uden alt for stor irritation over unødvendige noter. Både udgiveren og Historisk samfund for Sønderjylland har ære af denne publikation.

H. P. Clausen.

Sønderborg Bys Historie I. Udgivet af et udvalg ved Holger Hjelholt. (I kommission hos Dy-Po Bogforlag, 1960). 350 S.

Åbenrå Bys Historie. Redigeret af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. I. Indtil 1720. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 25. 1961). 259 s.

I disse år afhjælpes den mangel, det har været, at Sønderborg og Åbenrå i modsætning til de to andre sønder-

jyske købstæder ikke har haft samlede byhistoriske fremstillinger. Nu foreligger et første bind af såvel Sønderborg bys som Åbenrå bys historie. I begge tilfælde er det erfarne historikere med dybtgående kendskab til sønderjysk historie, der har leveret bidragene til værkerne, som også ligner hinanden derved, at de er resultatet af flere forfatteres samarbejde.

For Sønderborgs vedkommende har man valgt at lade første bind gå op til 1864. De ældste perioder (indtil 1667) er behandlet af Johanne Skovgaard, der ikke har haft den letteste opgave. Kilderne til byens tidlige historie flyder yderligt sparsomt, man kender således end ikke stadsretten. Det er derfor ikke meget, der kan siges om det middelalderlige Sønderborg. Alligevel er det lykkedes at trække linien i udviklingen op, og perioden efter år 1570 har afgivet stof til en både kyndig og indgående behandling. Farverige personligheder som Christian II og senere hertug Hans d. yngre rager jo også ganske godt op i Sønderborgs historie.

Tiden 1667-1807 er lagt i hænderne på landsarkivar Johan Hvidtfeldt, der foretager en detalrig gennemgang af byens administration i denne periode. Glimtvis giver han levende småtræk fra livet i byen og vellykkede portrætter af fremtrædende borgere. Man mærker sig bl. a., at borgmestrene o. 1700 har talt plattysk. Også Hvidtfeldts tabeller over indbyggertallet og tilflytningen til byen er yderst værdifulde. Dog må det siges, at denne del af bogen er den vanskeligste at finde til rette i for læseren. Man må håbe, at 2. bind bringer de registre, som vil gøre det lettere at overskue den stofmængde, som Hvidtfeldt har fremlagt i en lidt uordnet sammenhæng.

Værkets redaktør, fhv. overarkivar Holger Hjelholt, har taget sig af tidsrummet 1807-64, dog således at den egentlige krigshistorie fra treårs-krigen og krigen 1864 er skrevet af O. Kühl. Dr. Hjelholt behandler således

de vigtige årtier, da det nationale problem fik afgørende betydning. Bedst er afsnittet fra tiden efter 1848, hvor dr. Hjelholts egne grundlæggende studier tydeligvis har dannet en solid basis for fremstillingen. Årtierne før oprørets udbrud i 1848 forekommer i forhold hertil en smule stedmoderligt behandlet. Således står den nationale problematik lidt blegt. Bl. a. undrer det, at det ikke nævnes, at den hyppigt omtalte dansksindede gæstgiver Reimuth bestyrede læseforeningens bogsamling i Sønderborg. Rimeligt er det vel heller ikke at kalde petitionen om en forfatning i 1816 for en slesvig-holstensk tilkendegivelse. For de sønderjyske byers borgerskab lå der formentlig mere en liberal end en national tanke bag denne demonstration.

Åbenrå-historien er disponeret en smule anderledes end værket om Sønderborg. Også den er planlagt til to bind, men her går det første kun til 1720. De to forfattere, seminarieadjunkt H. V. Gregersen og landsarkivar Peter Kr. Iversen, har delt arbejdet således mellem sig, at H. V. Gregersen behandler middelalderen og tiden 1660-1720, mens P. Kr. Iversen tager sig af den mellemliggende periode 1523-1660.

H. V. Gregersen giver i sit første afsnit en særdeles grundig udredning af baggrunden for byens opståen, specielt går han ind på problemet om, hvor landsbyen Opnør, der gav navn til byen, har ligget. Ved et omhyggeligt studium af kort og terrænformer sandsynliggør han, at landsbyen har ligget på bybakken, og at havnepladsen Opneraa har ligget, hvor bakken skrånede ud mod fjorden. Gregersen mener ikke, at baglandet har haft videre betydning for Åbenrås tilblivelse og økonomiske trivsel, uden at denne antagelse dog kan siges helt at finde støtte i hans påvisning af de ældste forbindelsesveje.

Begge forfattere har nok i større grad, end det er tilfældet i Sønderborg-bogen, haft sans for at medtage

de levende detaljer og indflette optrin fra borgernes liv og færden i deres fremstilling. Således giver P. Kr. Iversen særdeles livlige skildringer fra de store ildsvåder, der hærgede byen, og fra krigsårene i 1600-tallet. I en lokalhistorisk fremstilling bør der være plads for den slags stof, der giver atmosfære til den historiske fortælling. Svagest står nok skildringen af den religiøse udvikling i byen. I hvert fald vil man håbe, at det næste bind vil føje et par mere forsonende (og forstående) streger til tegningen af provst C. G. Koch, som vel kommer til at optræde også i det. Ganske vist var han ingen ven af pietismen, men det berettiger dog næppe det unuancerede eftermæle, Gregersen har givet ham.

For begge de her nævnte værker gælder det, at billedmaterialet er fortræffeligt både i udvalg og gengivelse af billederne. Det er, både hvad indhold og udstyr angår, smukke og gedigne bøger. Begge lider de lidt under, at fremstillingen er centret lovlig meget om de to byer, der behandles; sammenhængen med Sønderjyllands historie i øvrigt og med de andre af hertugdømmets byer kunne godt her og der have trådt tydeligere frem.

H. P. Clausen.

Th. Kaufmann: Minder og Tanker. Erindringer fra Grænselandet. (Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, 1962). 169 s.

Historisk Samfund for Sønderjylland udsender en serie af små, populære levnedsskildringer, omfattende dels erindringer dels biografier af personer, der på forskellig måde har været knyttet til det danske arbejde i landsdelen. Det sidst udkomne bind indeholder erindringer af Th. Kaufmann, Bovrup.

Kaufmann var medlem af vælgerforeningens tilsynsråd, og i 1918 kom

han med i det udvalg, der skulle behandle de økonomiske og sociale problemer ved den forestående genforening. Her følte han sig som håndværkets repræsentant i en vis modsætning til repræsentanterne for den sønderjyske industri, der efter hans mening ikke burde have haft samme styrke i udvalget som håndværkerne.

I forbindelse med dette arbejde og arbejdet i »Hjælpekassen for håndværkere, husmænd og næringsdrivende«, der også blev til på tilsynsrådets foranledning, kom Kaufmann med i første række, da de sønderjyske håndværkere organiseredes. Han blev formand for den fællesrepræsentation for sønderjysk håndværk og industri, som oprettedes i februar 1919, og han blev således en af dem, der var med til at gøre et stykke arbejde med de tusinder af detaljer, der skulle ordnes, da genforeningen forberedtes.

Th. Kaufmanns indsats i det nationale arbejde foregik i andet geled, og hans erindringer giver ikke nye oplysninger af betydning om genforeningsarbejdet. Enkelte steder slår Kaufmann på, at han var en af de få småkårsfolk, der var med i ledelsen af det danske arbejde, og man aner også en brod mod »industrien«, repræsenteret af direktøren for Slotsvandmøllen i Haderslev, Christensen, men dette tema belyses ikke yderligere.

Alligevel er udgivelsen af erindringerne berettiget. Det er vigtigt, at de vidnesbyrd om danskhedens kår under fremmedherredømmet og om det nationale arbejde, set under så mange synsvinkler som muligt, der endnu lader sig fremskaffe, indsamles, mens tid er. Det tynder ud i den generation, der var med til at forberede og gennemføre genforeningen.

Dele af Th. Kaufmanns erindringer har man set på tryk før. Det må være grunden til, at der et sted tales om »nuværende amtmand Refslund Thomsen i Åbenrå«, en lapsus, som seriens redaktion vel burde have grebet i farten.

H. P. Clausen.